

शमीमा बेगमची कहाणी

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

इस्लामिक स्टेटच्या [‘स्टेट’] आदर्शवादाला भुलून, त्यांनी प्रसृत केलेल्या प्रचारकी व्हिडिओ, ध्वनी-टेप्सवर विश्वास ठेवून पश्चिम व मध्य-पूर्वेतील सुमारे चाळीस देशातील महिला सीरिया/इराकमध्ये आल्या. काही नवऱ्याने किंवा वडिलांनी जायचे ठरवले म्हणून, काही स्व-खुशीने एकेकट्या. त्यातील काहींची तेथे लग्ने झाली. काही बळजबरीने. त्यांना ‘योद्ध्यां’पासून मुलेही झाली. स्टेटच्या पाडावात बहुतेक ‘योद्धे’ ‘हुतात्मे’ झाले, अटकेत गेले किंवा परांगदा झाले. आता या स्त्रिया व मुले निरनिराळ्या निम्नस्तरीय निर्वासित छावण्यात अडकल्या आहेत. त्यातील मोठ्या प्रदेशात निर्नायकी असल्याने त्यांचे काय करायचे हे कोणालाच माहिती नाही. त्यांच्या मूळ देशांना त्या नको आहेत कारण त्यांना येऊ दिल्यास इराक/सीरियात आत्मसात केलेल्या जहाल इस्लामचा त्या मायदेशात प्रसार करतील. इराक/सीरियाला त्या नको आहेत कारण त्या त्या देशांच्या नागरिकच नाहीत व आल्या त्या उपद्रव देण्यासाठी. या प्रश्नाचा सविस्तर आढावा ऑगस्ट २०१८ च्या ‘आंदोलन’मध्ये घेतला आहे.

या जानेवारी-फेब्रुवारीतील शमीमा बेगमची परिस्थिती यातील गुंतागुंतीचे पैलू दर्शवते.

२०१५ च्या फेब्रुवारीत शमीमा बेगम सीरियाला गेली. तेव्हा ती १५ वर्षांची होती. ती बांगलादेशी वंशाची ब्रिटनमध्ये जन्माला आलेली शाळकरी मुलगी. तिच्या दोन मैत्रिणींसह तुर्कस्तानमार्गे ती सीरियाला गेली. गेल्यावर काही दिवसातच तिने एका डच जिहादीशी स्वमताने लग्न केले व त्यांना मुले झाली. पहिली दोन मुले दगावली. मुळात या मुली घर-दार सोडून तेथे जायला प्रवृत्त होतात हा पश्चिमेला मोठा धक्का आहे. तेथे आधी गेलेल्या स्त्रिया इंटरनेट-

वरून तेथील ‘पृथ्वीवरच्या स्वर्गा’चे वर्णन करत असत. शमीमासारख्या काहीजणींना ते आकर्षण वाटले व ‘नास्तिकांचे’ सार्वजनिक शिरच्छेदही आकर्षक वाटले. त्या ‘शुद्ध’ इस्लामी जगाच्या तुलनेत या मुलींचा सद्य सभोवताल त्यांना असह्य होईपर्यंत वेळ आलेली दिसते. ‘स्टेट’मध्ये पुरुष हे सच्च्या इस्लामचे प्रचारक, ‘धर्मयोद्धे’, संभाव्य ‘हुतात्मे’ असतात तर स्त्रिया युद्धात भाग घेत नाहीत. त्या गृहिणी व माता असतात. शमीमा बेगमने ही भूमिका आजवर निभावली.

तिच्या सांगण्यानुसार ब्रिटनमध्ये तिचे लग्न कोणीच जमवले नसते. स्टेट आदर्श कुटुंबव्यवस्थेची ग्वाही देत होते. हा आणखी एक आकर्षक घटक.

हे लक्षात यावे की ही भूमिका मुख्य-प्रवाही स्त्रीवादाच्या पूर्णतः विरुद्ध टोकाची आहे. तुलना म्हणून इस्त्राएल-मध्ये कट्टर पारंपरिक ज्यू कुटुंब रचना अशीच चालते. नवरा योद्धा आणि बायको घर संभाळणार, मुले वाढवणार आणि रांधा, वाढा, उष्टी काढा हे ‘प्रेम’, ‘कर्तव्य’ म्हणून करणार. त्यात ज्यू गृहिणीला काहीच वावगे वाटत नाही. नवरा बाहेर पॅलेस्टिनी नागरिकांना ठार मारतही असेल, तिची आदर्शवादी गुंतवणूक तिच्या गृहिणीधर्मापुरती मर्यादित आहे. तोच प्रकार या कट्टर मुस्लिम समुदायात! या स्त्रिया भ्रामक आदर्शवादाच्या बळी आहेत असे म्हणणे सोपे आहे पण हा वैचारिक तिढा आहे.

स्टेटच्या वर्धिष्णु काळातच त्या राजवटीबद्दल काही स्त्रियांच्या मनात संभ्रम निर्माण व्हायला सुरुवात झाली पण परतीचा मार्ग नसल्याने त्या तेथे अडकल्या. आता इच्छा असूनही घरवापसी वर म्हटल्याप्रमाणे खडतर आहे. इतर काहीजणी स्टेटच्या अस्तानंतर अजूनही त्या राजवटीबद्दल प्रशंसोद्गाार

काढतात. पहिली काही वर्षे स्टेटने आदर्श राज्य दिले पण गेल्या दोन वर्षांत फुटीर प्रवृत्ती बळावल्या व त्यांनी व्यवस्था बिघडवली असे त्यांचे म्हणणे. त्या स्टेटच्या हिंसेबद्दल टीका करत नाहीत. पुरुषांसारखा अगदी उघड पुरस्कार नाही तरी त्यांची हिंसेला संमती दिसते. शमीमाची भूमिका अशीच आजही स्टेटला अनुकूल दिसते.

शमीमाने या वर्षी आपण ब्रिटनला परतू इच्छितो असे जाहीर केले. त्याचे तात्कालिक कारण म्हणजे ती नऊ महिन्यांची गरोदर होती. होणारे मूल ब्रिटनमध्ये वाढावे अशी तिची इच्छा. दुसरे कारण म्हणजे तिच्या नवऱ्याचा या काळात स्टेटच्या आदर्शवादावरचा विश्वास उडाला होता. पत्नी व होणारे मूल यांना घेऊन त्याच्या मायदेशी म्हणजे हॉलंडला परतावे अशी त्याची इच्छा. त्याचे नागरिकत्व अजून डच आहे पण तिथे तो अधिकृत आतंकवादी आहे. त्यामुळे त्याला तो देश येऊ देईल का आणि काय अटींवर हा पहिला प्रश्न. दुसरा प्रश्न म्हणजे, त्याचे लग्न झाले तेव्हा शमीमा डच कायदानुसार अल्पवयीन होती. त्यामुळे ते लग्न अवैध ठरते. तिला तेथे जायला परवानगी मिळणे कठीण आहे.

दरम्यान ब्रिटिश सरकारने शमीमाचे ब्रिटिश नागरिकत्व रद्द केले. म्हणजे ती आता कोणत्याच देशाची नागरिक नाही. तिचे आई-वडील बांगलादेशी. पण त्या सरकारनेही ती बांगलादेशी नागरिक नाही व तेथे परतू शकणार नाही हे स्पष्ट केले आहे. तिचे वडील बांगलादेशात राहतात. त्यांनी तिच्या वतीने ब्रिटिश जनतेची माफी मागितली आहे. तसेच शमीमाकडून चूक झाली हे मान्य केले व ती अजूनही चूक झाली म्हणत नाही याचा खेद व्यक्त केला. तरी तिला सुधारायला संधी द्यावी असे म्हटले आहे.

नागरिकत्व रद्द झाल्याच्या आठवड्यातच शमीमाला मुलगा झाला. पण निर्वासित छावण्यांतील वैद्यकीय सेवेच्या अभावाने तो न्यूमोनियाने दगावला. त्या अर्भकमृत्यूने या घटनेला राजकीय वळण मिळाले. त्याच्या मृत्यूची जबाबदारी ब्रिटिश सरकारवर पडते असे विरोधकांचे मत तर ब्रिटिश जनतेला सुरक्षित राखण्यासाठी तिला अ-ब्रिटिश केले असे सरकारी प्रतिपादन.

म्हणजे, १५ वर्षांची मुलगी आयुष्य आमूलाग्र

बदलेल एवढा मोठा निर्णय घ्यायला सक्षम असते का, तिच्यावर ती वेळ का यावी, त्याला बृहत-समाज किती जबाबदार हे तिच्याशी संलग्न प्रत्यक्ष प्रश्न. त्यानंतर राष्ट्र-राज्याची अशा प्रसंगी भूमिका काय असावी, आंतरराष्ट्रीय कायद्याची यातील भूमिका, जेथे कायद्याचे राज्यच नाही तेथील अशा व्यक्तीचे वर्तमान कोण ठरवणार, त्याबाबत जागतिक धोरणाचा अभाव असे अनुत्तरित अप्रत्यक्ष प्रश्न. हा इहवादी दृष्टिकोन झाला. त्यात प्रसारमाध्यमे आणि सरकारे यांची मर्यादा दिसते. तसेच प्रश्न इस्लामिक स्टेटचा 'प्रतिगामी' आदर्शवाद विरुद्ध पश्चिमेचा 'प्रागतिक' आदर्शवाद असा एकरेषीय नाही. त्या समस्येत परात्मता व तदनुषंगिक हिंसा अंतर्भूत आहेत.

एकूणच अ-मुस्लिमबहुल समाजात मुस्लिम चपखल बसत नाहीत म्हणून त्यांच्यातील काही तेथे राहूनही अलिप्त असतात, तेथे उपद्रव करतात किंवा शमीमा बेगमसारखा देश सोडून आतंकवादी चळवळीत भाग घ्यायला जातात. असा इहवादी रोख आहे. या खुलाशाचा भर सामूहिक परात्मतेवर असतो.

परात्मता म्हणजे स्व आणि इतर यांच्यातील दरी. ही दरी असू नये पण जेव्हा असते तेव्हा परात्मता संदर्भात येते. परात्मता स्व मध्येही असू शकते. म्हणजे व्यक्तीचा एक भाग इतर भागाशी जुळवून घेऊ शकत नाही. ती अंतर्गत परात्मता म्हणू. सामान्यतः परात्मता ही संकल्पना प्रामुख्याने स्व आणि सभोवताल यांच्यातील अंतराबद्दल वापरली जाते. मात्र शमीमाच्या प्रवासातील अंतर्गत परात्मतेचाही विचार व्हायला हवा. कारण ही परात्मता अशा व्यक्तीला बृहतसमाजाविरुद्ध प्रसंगी हिंसक बनवते. 'त्यांचे निर्दालन' हा परात्मतेचा पुढचा टप्पा होतो. प्रत्येक व्यक्ती अशा मार्गाला जात नाही, म्हणून जे जातात त्यांचा अभ्यास आवश्यक आहे. अन्यथा या विषयीचे धोरण सर्वकष होऊ शकत नाही. त्याबरोबर हिंसेचे मानवातील आदिम आकर्षण हाही मुद्दा विचारार्ह आहे.

www.art-non-deco.com

artnondeco@yahoo.co.uk